

کشف مهمی

که تحولی در مسائل تربیتی

بوجود آورد

انعکاس شرطی و انعکاس عکسی

غده بزاقی اش ترشح می کرد با اینکه غذائی در میان بود و او همه جالب تر اینکه مقدار بزاق ترشح شده زد و دو وسیع یکسان و برابر بود

پس از کشف انعکاس شرطی ، دید و وسیعی در روانشناسی تربیتی باز گردید ، امروزه زیر بنای تبلیغات تصویری که در جهان مادی غوغائی برپا کرده است مبتنی بر اصل شرطی شدن است زیرا بر اساس جنبه های روانی کوشش بعمل می آید تا رغبت افراد بر اساس اصل تقارن ، نسبت به کالاها برانگیخته شده مردم بخریدن آنها از خود تمایل و رغبتی نشان بدهند ، روی همین اصل يك جنس معمولی بوسیله عکس قهرمانی که در بین اجتماع دارای محبوبیت است مورد توجه عموم قرار می گیرد ، با اینکه مردم به گسترش بیش از حد تبلیغات آگاهی دارند ولی با این حال تا خود آنگاه تحت تأثیر روانی قرار گرفته بخرید آن اقدام مینمایند.

در روانشناسی بحث سیار جالبی بنام «انعکاس شرطی» وجود دارد این بحث مبتنی بر نظریه و آزمایشات «پاولف» دانشمند معروف روسی است او باین وسیله توانست که «حالات روانی را شرطی» سازد.

برای این که باین نظریه آشنائی بیشتری پیدا کنیم شایسته است آزمایش معروف او را بطور اختصار شرح دهیم.

اوسگی را گرسنه نگاهداشت وقتی غذای مطلوب برایش می آوردند غده بزاقی اش شروع به فعالیت می کرد ، بدیهی است که ترشح بزاق برای سنگ گرسنه بدون غذا امکان پذیر نبود ، ولی پاولف دستور داد وقتی که غذا را به سنگ گرسنه نشان میدهند همزمان با نشان دادن غذا سنگی را هم به صدا در آورده پس از آنکه چندین بار این آزمایش را تکرار کردند در سنگ حالتی پیدا شد که به مجرد شنیدن صدای زنگ

دانشمندان تربیتی میگویند از این اصل در کاربرد اصول تربیتی برخوردار گردند، در روانشناسی تربیتی (۱) می‌خوانیم یکی از قوانین یادگیری، قانون انتقال بواسطه مجاورت است عبارت دیگر عکس‌العمل که معمولاً در برابر عمل انجام می‌گیرد ممکن است بعمل مجاور آن انتقال یابد بنابراین اگر در کنار عامل اصلی چیزی دیگر باشد ممکن است که اثر عامل اصلی به آن چیز منتقل شود. موجب عکس‌العمل گردد و آن چیز عامل فرعی بشمار خواهد رفت در آزمایش «پاولف» نیز بولویست روسی بمحض شنیدن صدای زنگ، ترشح آن‌قدر آغاز میگشت و عکس‌العمل انجام میگرفت چنین عکس‌العمل را در اصطلاح روانشناسی «عکس‌العمل مشروط» یا «حرکت انعکاسی شرطی» یا «بازتاب شرطی» نامیده‌اند. این قانون در مورد یادگیری حیوانات و کودکان موارد استعمال متعدد دارد. بعنوان مثال یادگیری اسامی اشیاء به‌مراه نصاب آنها یا عین آنها و همچنین اجتناب از آتش، بمحض دیدن آن طبق همین قانون صورت می‌گیرد.

انعکاس منفی - گاهی به‌ارگانیزم می‌آموزند یا سخنی را که اکنون میدهد نهد، این پدیده را «شرطی کردن منفی» خوانند، مثلاً اگر هنگامی که سوسک وارد محفظه تاریکی میشود ضربه الکتریکی با او وارد شود، تدریج سوسکها بطور شرطی از لحظه تاریکی و ترس وحشت داشته اذ داخل شدن در

آن خودداری خواهند کرد.

از این نوع شرطی‌های منفی در تعلیم و تربیت خانواده‌گی ما ایرانیان زیاد بچشم می‌خورد در سابق زیاد شنیده می‌شد که مادران برای آرام کردن یا خواباندن بچه‌های خود به آنها می‌گفتند آرام باش... بخواب... والا میگویم «لولو» بخودت و اشاره به قسمت تازیک حیطاط هم می‌شد، در نتیجه بدون اینکه خود کودکان اطلاع داشته باشند بر اساس شرطی شدن منفی، از محیط‌های تاریک وحشت داشته از چنین محیط‌هایی می‌ترسیدند، ترسی که بر خلاف فطرت کودکان بود زیرا او باید ترس از محیط بیاموزد ولی بطور شرطی منفی از پدیده‌ها می‌ترسید.

پرفسور اسپنگ (۲) در کتاب ارزنده خود به‌نام «حقیقت و افسانه روانشناسی» چنین نوشته است: خانمی در کودکی با حادثه‌ای از گربه ترسیده بوده است در نتیجه، وحشت از گربه در سالهای متوالی زندگی او را زها نکرده بود، این بیمار اینگونه درمان یافت که ابتدا چیزهایی را که از جهاتی شباهت به گربه داشت انتخاب کرده در فاصله دوری قرار دادند و تدریج بیمار را تشویق کردند که به آن نزدیک شود و بعداً هم آنرا لمس کند بتدریج اشیاء شبهه‌گربه را از قبیل پوست گربه و حتی یک گربه مصنوعی را به همین ترتیب در مسافتی دور قرار دادند و بجز بیماران آنها انس و آشنایی پیدا میکرد، چون این روش ادامه پیدا کند وحشت بیمار چندان کاهش پیدا میکند که کم‌کم میشود حتی خود گربه را از

دور دور با عنوانشان داد، با ذمهم به آرامی و مرور باهم بیمار را تشویق می‌کنند تا آنرا لمس کند و به این وسیله درمان گردد.

جانب اینکه در آیات قرآن در موارد زیادی به کلمه تجارت برخورد میکنیم: در برخی از موارد تجارت از نظر مطلق قرآن مذموم شمرده شده است (البته منظور توغّل و فرود رفتگی در مادیات است) مثل اینکه در جاتی می‌فرماید: **قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِّنَ اللَّهِو مِمَّنْ يَتَّجَرُةُ سِئِئِ** (مردانی که تجارت آنان را از نظر فطرت نیازمند زندگی مشترک خداست از لوهو و تجارت برتر است) و بازر جانی دیگر می‌فرماید: **رَبِّجَالٍ لَّا يَتْلِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا يَبِيعُ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ قِافِامِ الصَّلٰوةِ** یعنی: (مردانی که تجارت آنان را از یاد خدا و نماز باز نمیدارد) ولی در قسمت‌های دیگر قرآن برای ارشاد و راهنمایی مردم به‌سوی جاودانی، از تجارت استفاده نموده می‌فرماید: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُجَارَةٌ تَنْجِيكُمْ مِّنْ عَذَابِ أَلِيمٍ**: (ای کسانی که ایمان آورده‌اید میخواهد شما را به تجارتی راهنمایی کنم تا شما را از عذاب دردناک برهاند.)

جان‌دوئی استاد تعلیم و تربیت، بر اساس اصل انعکاس شرطی اصولی در آموزش و پرورش بوجود آورد،

او معتقد بود که نباید شاگردان را در کلاسها زندانی کرد، بلکه باید آنها بی‌بازی برداند. بازی جزء نیازهای طبیعی کودکان است در خلال بازی بطور انعکاس شرطی طرز حساب و هندسه و سایر آموزشها را به آنان یاد داد بدیهی است کودکان چون بازی علاقه دارد خود بخود بدرس و آموزش که در خلال بازی انجام می‌گیرد علاقه مند خواهد بود و این همان انعکاس شرطی است که پاولف روسی آنرا استنباط کرد در افعال روزانه بسیاری از کالها مورد علاقه مآقرار دارد ولی خصوصیات مجاور همراه آنها مورد علاقه مآمی باشد ناچار آنها را ترک میکنیم، بعنوان مثال جوانان از نظر فطرت نیازمند زندگی مشترک و انتخاب همسر میباشند، ولی آنقدر پیرا به بر این اصل فطری بسته شده که بطور انعکاس منفی جوانان از انجام آن گریزانند.

در بابان این مقال بطور خلاصه اشاره میشود که بوسیله انعکاس شرطی می‌توان بجای محرک‌های اصلی، محرک و انگیزه‌های فرعی را جایگزین محرک‌های اولیه کرد و همچنین بوسیله انعکاس شرطی منفی می‌توان انگیزه و محرک‌های اولیه را از بین برده انجام کاری را متوقف ساخت.

سخت گیر نباشید

پیامبر گرامی اسلام (ص) می‌فرماید:

«يَسْرًا وَلَا تَعْرًا»

سهل و آسان بگیرید و سخت گیر نباشید.

نهج‌الصالحه حدیث ۳۲۱۴

۱- روانشناسی تربیتی تألیف محمد شهرستانی حسن درودی... ص ۱۹۲